

УДК 336.22: 330.322 (477)

М.І. Мельник, канд. екон. наук

Львівська комерційна академія

Т.В. Мединська, канд. екон. наук

Інститут регіональних досліджень НАН України

ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ЧИННИКІВ НА АКТИВІЗАЦІЮ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Проведено регресійний аналіз впливу податкових чинників на активізацію інвестиційних процесів в Україні протягом 2004–2008 рр., проаналізовано можливості та проблеми використання податкових пільг у вітчизняному бізнес-середовищі, визначено пріоритети посилення позитивного впливу системи оподаткування на розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні.

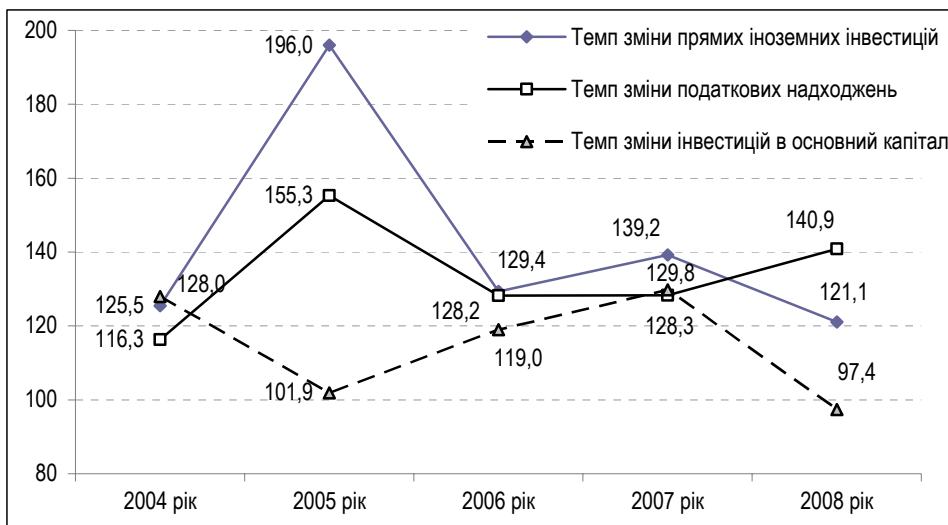
Ключові слова: система оподаткування, податкові пільги, інвестиційні процеси.

У результаті складних трансформаційних процесів в економіці України, у т. ч. в інвестиційній сфері, посилюється роль держави у використанні податкових важелів регулювання інвестиційної діяльності. Можливості застосування різних форм і методів оподаткування дозволяє системі податкового стимулювання бути найбільш гнучким способом залучення додаткових ресурсів для інтенсифікації інноваційної та інвестиційної діяльності. Лише використання комплексного підходу і обґрунтування сукупності доступних інструментів дозволить активізувати інвестиційну діяльність в країні на основі врахування національних пріоритетів економічного розвитку. Це визначає наукову актуальність та практичну значимість вирішення проблеми підвищення ефективності податкового стимулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Дослідженню теоретичних та прикладних аспектів вирішення проблем податкового регулювання інвестиційної діяльності, реформування податкової системи, податкового стимулювання приділено увагу у працях вітчизняних науковців: З. Варналія, В. Гейця, А. Даниленка, О. Десятнюк, Я. Жаліло, С. Захаріна, Т. Єфименка, Є. Литвиненка, Д. Серебрянського, А. Соколовської, В. Федосова, Л. Шаблістої та ін.

Водночас, в умовах яскраво вираженого фіскального характеру податкової системи України, низка питань щодо посилення стимулюючого впливу оподаткування на розвиток інвестиційної діяльності залишається невирішеними, а податкові преференції щодо активізації інвестиційних процесів – невідесими за відсутності механізмів державного стимулювання довгострокового розвитку економіки.

У контексті стимулювання інвестиційної діяльності варто зіставити темпи зміни податкових надходжень, внутрішніх та зовнішніх інвестицій (рис. 1). Радикальні зміни в податковому просторі України у 2005 р. вплинули в першу чергу на зниження темпів приросту інвестицій в основний капітал, проте вирівнювання правового поля не зупинило приросту іноземних інвестицій в країну (темп росту у 2005 р. склав 196%). А підвищення податкових надходжень у 2008 р. (на 40,9%) не дозволило наростити з відповідним відсотком як вітчизняні, так і іноземні інвестиції.

Рис. 1. Співвідношення динаміки прямих іноземних інвестицій, податкових надходжень, інвестицій в основний капітал в Україні за 2004–2008 рр.

Загалом коефіцієнти кореляції говорять про високу залежність упродовж 2004–2008 рр. в Україні приросту прямих іноземних інвестицій (0,759) та інвестицій в основний капітал (-0,835) від збільшення податкових надходжень. Причому, як бачимо, обернена залежність говорить про негативний вплив збільшення податкового навантаження на приріст саме внутрішніх інвестицій в Україні.

Щодо можливостей та проблем використання податкових пільг у вітчизняному бізнес-середовищі, то варто враховувати неоднозначність їх регуляторного (стимулюючого) впливу на інвестиційну активність. Зокрема, податкові пільги можуть виступати інструментом: вирішення складних завдань системного характеру (структурної перебудови економіки, збереження навколишнього середовища, стимулювання інновацій у перспективних сферах та на пріоритетних напрямках); стимулювання виробництва, пріоритетних видів економічної діяльності та сфер інвестування доходів; реалізації окремих напрямів соціально-економічної політики (підтримка депресивних територій, певних галузей, зменшення соціальної напруги в суспільстві тощо).

Проте податкові пільги можуть справляти і негативний вплив, адже вони втручаються в ринковий процес зосередження капіталу та ресурсів; ускладнюють податкове законодавство; створюють нерівне конкурентне бізнес-середовище за рахунок необґрунтованих преференцій для окремих суб'єктів бізнесу (незважаючи на показники ефективності їх роботи, пріоритетності та перспективності для економіки країни загалом), що створює нерівномірний розподіл податкового тягаря, знижує загальну ділову активність та сприяє активізації неформальних стосунків й способів ухилення від оподаткування як єдиних шляхів збереження своєї конкурентоспроможності на ринку України; породжують ланцюгову реакцію лобіювання інтересів з надання пільг представників інших галузей чи сфер економічної діяльності; часто є неефективними у досягненні окремих цілей їх надання.

В Україні в переліку пільг із сплати податку на прибуток практично не застосовуються пільги, спрямовані на стимулювання економічної активності бізнесу, інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств [1, с. 105]. Локомотивам національної економіки (машинобудуванню, металургії) практично не надаються пільги з податку на прибуток. У машинобудуванні питома вага пільг від загальної суми сплаченого ними податку у 2007 р. становила 0,7%, у 2008 р. – 2,6%, а, наприклад, у фінансовому секторі цей показник дорівнював 126,3% та 170,1%, у торгівлі – 8,2% та 3,3%, відповідно. У 2008 р. з 15,8 млрд грн пільг 5,7 млрд грн – це пільги неприбутковим підприємствам; 4,9 млрд грн – на формування страхових резервів банківських установ [2, с. 62–63]. Тобто, система пільг з оподаткування прибутку охоплює здебільшого високоприбуткові (самодостатні) види економічної діяльності, які фактично не потребують цих преференцій, натомість перспективні і стратегічні сфери вітчизняної економіки залишаються поза увагою. Отже, структура наданих пільг з податку на прибуток підприємств України за видами економічної діяльності показує, що податкова система не реалізовує своєї стимулюючої функції щодо підтримки інвестиційної та інноваційної активності у перспективних сферах економіки.

Крім того, надання пільг з податків на споживання становило у 2008 р. 88,4% (ПДВ – 80,6%, податок на землю – 2,1% і акцизний збір – 5,7%) у загальному обсязі наданих податкових пільг, що говорить про високу залежність економічного розвитку від споживання. Натомість питома вага пільг з податку на прибуток (на капітал) становить у тому ж 2008 р. лише 11,8%, що говорить про втрати потенціалу стимулюючої функції податку на прибуток у реалізації пріоритетних цілей економічного розвитку та потенціалу макроекономічного конкурентоспроможного регулювання у порівнянні з європейською податковою системою.

Питома вага податкових пільг в загальному обсязі доходів Зведеного бюджету України у 2008 р. була надто високою (44,9%), як і в попередні роки (табл. 1). А пільги з податку на додану вартість склали 117,0% у величині податкових надходжень цього податку, що є невиправданим з огляду на фіскальну

ефективність системи оподаткування загалом. Упродовж 2006–2008 рр. позитивною є тенденція підвищення питомої ваги пільг у податкових надходженнях з податку на прибуток як потенційного джерела інвестування та зниження питомої ваги пільг в обсязі податкових надходжень з акцизного збору (податку на споживання). Проте дуже повільно знижується залежність економічного розвитку від споживання та зміцнюється стимулюючий потенціал податкової політики в напрямі активізації ділової (інвестиційної, інноваційної) активності.

Таблиця 1
Оцінка податкових пільг в системі оподаткування України

Показник	Роки		
	2006	2007	2008
Податкові пільги, млн грн	74485,3	103451,2	133705,8
у т.ч. з:			
податку на додану вартість	59652,5	85062,5	107726,7
податку на прибуток підприємств	6684,8	9564,9	15755,8
податку на землю	1401,5	1637,6	2769,5
акцизного збору	6741,5	7100,2	7572,4
Питома вага пільг (%) з:			
податку на додану вартість	80,1	82,2	80,6
податку на прибуток підприємств	9	9,2	11,8
податку на землю	1,9	1,6	2,1
акцизного збору	9,1	6,9	5,7
Загальний обсяг доходів Зведеного бюджету України, млн грн	171811,5	219936,5	297844,6
Питома вага податкових пільг в загальному обсязі доходів Зведеного бюджету України, %	43,4	47,0	44,9
Податкові надходження, у т.ч.:	125743,1	161264,2	227164,8
податок на додану вартість	50396,7	59382,8	92082,6
податок на прибуток підприємств	26172,1	34407,2	47856,8
акцизний збір	8608,1	10567,7	12783,1
Питома вага пільг у величині податкових надходжень, %			
у т.ч. з:			
податку на додану вартість	118,4	143,2	117,0
податку на прибуток підприємств	25,5	27,8	32,9
акцизного збору	78,3	67,2	59,2

Джерело: розраховано на основі даних Держкомстату, Міністерства фінансів України та Державної податкової адміністрації України.

З метою визначення впливу податкових чинників на інвестиційні процеси в Україні та прогнозування ефективності регуляторних заходів доцільно побудувати ряд регресійних моделей. В основі моделювання впливу податкових інструментів на залучення вітчизняних та іноземних інвестицій лежать економічні гіпотези, які якісно представляють залежності між показниками інвестиційної сфери та податковими чинниками, які впливають на неї.

Базовими гіпотезами розроблених моделей визначено, що інвестиційні процеси в Україні характеризуються рядом таких показників: обсяги прямих іноземних інвестицій, обсяги інвестицій в основний капітал, темпи зміни прямих іноземних інвестицій, темпи зміни інвестицій в основний капітал (результ-

туючі Y_1, Y_2, Y_3, Y_4), які залежать від темпів зміни податкових надходжень (X_1), податкового коефіцієнта (X_2), ефективної ставки податку на прибуток підприємств (X_3) та сума наданих пільг з податку на прибуток підприємств (X_4). Вихідні дані для аналізу представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Вихідні дані для регресійного аналізу впливу податкових чинників на інвестиційні процеси в Україні

Роки	Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	Обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн	Темп зміни прямих іноземних інвестицій, %	Темп зміни інвестицій в основний капітал, %	Темп зміни податкових надходжень, %	Податковий коефіцієнт, %	Ефективна ставка податку на прибуток підприємств, %*	Сума наданих пільг з податку на прибуток підприємств, млн грн
	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	X_1	X_2	X_3	X_4
2004	1696,3	75714	125,5	128,0	116,3	18,29	28,8	2524,1
2005	8021,3	93096	196,0	101,9	155,3	22,22	21,9	4906,9
2006	4810,8	125254	129,4	119,0	128,2	23,39	26,3	6684,8
2007	8303,4	188486	139,2	129,8	128,3	22,73	23,7	9564,9
2008	6234	233081	121,1	97,4	140,9	24,15	18,8	7853,7

* Дані подані з лагом в один рік.

Результати регресійного аналізу представлено у табл. 3.

Здійснена перевірка на адекватність вищенаведених регресійних моделей засвідчила їх якісну допустимість, що підтверджується коефіцієнтами детермінації та кореляції (вказують на наявність зв'язку між представленими факторами і показниками інвестиційної сфери), F-статистикою Фішера (засвідчує можливість використання рівнянь регресії для окремих спостережень та не випадковість отриманих результатів – $F_{кр.} < F_{сп.}$).

Проведений регресійний аналіз впливу податкових чинників на інвестиційні процеси в Україні протягом 2004–2008 рр. дозволив зробити такі висновки: приріст податкових надходжень до бюджету, який свідчить про стабільну роботу на вітчизняному ринку та покращення інвестиційної ситуації в Україні загалом, позитивно вплинув на залучення іноземних інвестицій; підвищення податкових стягнень знизило інвестиційні можливості вітчизняних підприємств; підвищення ефективної ставки податку на прибуток (податкового навантаження) негативно вплинуло на приплив іноземних інвестицій та дестимулювало внутрішнього інвестора; підвищення суми наданих пільг підприємствам з податку на прибуток супроводжувалось збільшенням інвестицій в основний капітал.

Таблиця 3
Регресійний аналіз залежності інвестиційних процесів в Україні
від податкових чинників за 2004–2008 рр.

№ за/п	Рівняння регресії	Інтерпретація	R ²
1.	$Y_1 = -11574,4 + 129,95x_1$ Y_1 – обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США; X_1 – темпи зміни податкових надходжень, %	Приріст податкових надходжень на 1 в.п. зумовить збільшення прямих іноземних інвестицій на 129,95 млн дол. США. Збільшення податкових надходжень до бюджету свідчить про покращення та стабілізацію інвестиційної ситуації в Україні, а отже, сприяє збільшенню залучення іноземних інвестицій	R ² =0,509
2.	$Y_3 = -68,57 + 1,58x_1$ Y_3 – темп зміни прямих іноземних інвестицій, %; X_1 – темпи зміни податкових надходжень, %	При підвищенні темпів зміни податкових надходжень на 1%, темпи приросту прямих іноземних інвестицій складуть 1,58%. Це ще раз підтверджує, що стабільна робота на вітчизняному ринку, платіжна податкова дисципліна, яка супроводжується приростом податкових надходжень до бюджету, – сприяє приросту іноземних інвестицій	R ² =0,577
3.	$Y_4 = 227,35 - 0,84x_1$ Y_4 – темп зміни інвестицій в основний капітал, %; X_1 – темпи зміни податкових надходжень, %	При підвищенні темпів зміни податкових надходжень на 1 в. п, темпи зміни інвестицій в основний капітал знизяться на 0,84 в. п. Це говорить, про те, що підвищення податкових стягнень негативно впливає на інвестиційні можливості вітчизняних підприємств	R ² =0,699
4.	$Y_1 = 17654 - 495,47x_3$ Y_1 – обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США; X_3 – податковий коефіцієнт, %	При підвищенні ефективної ставки податку на прибуток на 1 в. п. зумовлює зниження обсягу прямих іноземних інвестицій на 495,47 млн дол. США. Тобто, підвищення податкового навантаження негативно впливатиме на приплив іноземних інвестицій в Україну	R ² =0,503
5.	$Y_2 = 439177 - 12387,1x_3$ Y_2 – обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн; X_3 – податковий коефіцієнт, %	При підвищенні податкового навантаження (ефективної ставки податку на прибуток) на 1 в. п. обсяг інвестицій в основний капітал знизиться на 12387,1 млн грн. Це ще раз підтверджує гостру необхідність зниження податкового навантаження в Україні	R ² =0,524
6.	$Y_4 = 203,97 - 3,72x_3$ Y_4 – темп зміни інвестицій в основний капітал, %; X_3 – податковий коефіцієнт, %	Підвищення податкового навантаження (ефективної ставки податку на прибуток) на 1 в. п. знизить темпи приросту інвестицій в основний капітал на 3,72 в. п., що говорить про дестимулюючий вплив податкового навантаження на інвестиційні процеси в Україні	R ² =0,844
7.	$Y_2 = -20167,8 + 24,84x_4$ Y_2 – обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн; X_4 – сума наданих пільг з податку на прибуток підприємств, млн грн	Підвищення суми наданих пільг підприємствам з податку на прибуток на 1 млн грн зумовить збільшення інвестицій на 24,84 млн грн	R ² =0,601

Отримані результати дослідження мають практичне застосування при прогнозуванні показників розвитку інвестиційної діяльності в Україні на коротко- та середньотривалий період; характеризують рівень та напрям взаємозв'язків між показниками інвестиційної діяльності та податковими факторами впливу на неї, а також можуть слугувати інструментом розробки обґрунтованої політики податкового стимулювання інвестиційної діяльності.

Певні заходи стимулювання інноваційної діяльності були передбачені проектом Податкового кодексу України від 21.07.2009 № 2215, підготовленим урядом України [3]. Це зокрема:

- надання податкового векселя на сплату ПДВ при купівлі обладнання і матеріалів для реалізації проектів технопарків;
- звільнення від оподаткування прибутків технопарків, оплати вартості науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) за рахунок бюджетних коштів, а також операцій з постачання продуктів НДДКР та інтелектуальної власності;
- пільгове оподаткування продажу енергоефективного обладнання, прибутку, отриманого від енергозберігаючих заходів;
- надання інвестиційно-податкового кредиту при реалізації інноваційних проектів тощо.

Податковий кодекс України, який набрав чинності з 1 січня 2011 р., об'єднав розрізнені законопроекти податкового законодавства, проте не вирішує проблеми інноваційної активності підприємств. З метою підвищення ефективності податкової політики стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності доцільно, на нашу думку, внести зміни в прийнятий Податковий кодекс і запровадити – інвестиційний податковий кредит, який був передбачений у проекті, однак в остаточній редакції його проігноровано.

У новому податковому законодавстві введена лише пільга з податку на прибуток для енергетичної галузі в межах витрат, передбачених інвестиційними програмами, схваленими Національною комісією регулювання електроенергетики України, на капітальні вкладення з будівництва (реконструкції, модернізації) міждержавних, магістральних та розподільчих (локальних) електричних мереж та/або сум, спрямованих на повернення кредитів, які використано для фінансування вищевказаних цілей [4].

Отже, з метою посилення позитивного впливу системи оподаткування на розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні варто розробити й запровадити дієвий механізм, який би включав диференційовану систему інструментів податкового стимулювання з обґрунтуванням пріоритетних напрямів її застосування для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. У процесі подальшого реформування і вдосконалення податкової системи України, підвищення її стимулюючого потенціалу для інвестиційної діяльності слід переглянути такі податкові елементи, як рівень оподаткування, податкові ставки, простота і спрощення податкового законодавства.

Забезпечення фіскальної ефективності податкової системи в умовах гострого дефіциту державних фінансів слід проводити не на шкоду реалізації цілей стимулювання інвестиційної активності.

Баланс можна досягнути, у тому числі шляхом таких доступних на сьогодні заходів [5, с. 15]:

- підвищення ставок непрямих податків, передусім акцизних зборів, розширення групи підакцизних товарів за рахунок предметів розкоші;
- підвищення транспортного податку для автомобілів з високою потужністю двигуна. В ідеологію транспортного податку має бути покладений принцип: "хто більше їздить, той більше і платить" – пряма залежність від обсягу використаного палива, а не від наявності транспортного засобу;
- запровадження податку на житлову нерухомість площею понад 400 кв. м;
- підвищення продуктивності ПДВ, що має значний резерв збільшення надходжень;
- активізація боротьби з мінімізацією оподаткування та посилення роботи зі стягнення нарахованої, але не сплаченої частини податкових зобов'язань;
- посилення фіскального тиску на господарську діяльність, пов'язану з експлуатацією та споживанням природних ресурсів;
- запровадження прогресивної шкали оподаткування прибуткового податку з фізичних осіб;
- підвищення ставок єдиного податку та передбачення їх щорічної індексації, запровадження додаткових обмежень щодо видів діяльності, на які не може бути поширена спрощена система оподаткування.

Крім того, в Україні не задіяний високий податковий потенціал тіньового сектору економіки, який оцінюють від 20 до 50% ВВП. Тому, фіскальна ефективність повинна бути базована не на підвищенні податкового навантаження на продуктивно працюючі підприємства, а на створенні інституційних умов для виходу бізнесу з тіні та залученні в легальний оборот таких продуктивних елементів тіньової економіки, як: законна діяльність, прихована з метою мінімізації та ухиляння від сплати податків, неформальна легальна діяльність (домашніх і підсобних господарств) та неофіційна нелегальна діяльність (легальні види діяльності, якими займаються нелегально, без ліцензій та відповідних дозволів).

Ефективними інструментами стимулювання інвестиційної діяльності та залучення іноземних капіталів мають бути: надання податкових пільг для інвестиційної діяльності, яка реалізує пріоритети економічного розвитку (щодо посилення інноваційного та конкурентоспроможного в глобальному масштабі потенціалу країни), примножує інтелектуальний капітал, сприяє створенню нових робочих місць, розв'язує проблеми екології та раціонального використання природних ресурсів, посилює експортні можливості країни, засновує високотехнологічне та імпортозаміщувальне виробництво, вирішує проблему

дезінтеграції економічного простору країни за рахунок спрямування капіталу в депресивні регіони; ефективна реалізація інвестиційного потенціалу прискореної амортизації; запровадження системи інвестиційно-інноваційних податкових кредитів.

1. Кизим Н.А. Налогообложение: проблемы науки и практики : моногр. / Н.А.Кизим, А.Н.Тищенко, Ю.Б.Иванов. – Х. : ИД "ИНЖЕК", 2007. – С. 105.
2. Варналій З. Вплив оподаткування прибутку на економічний розвиток України / З. Варналій, Д. Серебрянський // Економіка України. – № 5. – 2010. – С. 55–69.
3. Проект Податкового Кодексу України: від 21.07.2009 № 2215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/>
4. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/>
5. Пріоритети реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? – К. : НІСД, 2010. – 80 с.

Отримано 27.01.11

М.И. Мельник, канд. экон. наук, Т.В. Медынская, канд. экон. наук

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВЫХ ФАКТОРОВ НА АКТИВИЗАЦИЮ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

Проведен регрессионный анализ влияния налоговых факторов на активизацию инвестиционных процессов в Украине в течение 2004–2008 гг., проанализированы возможности и проблемы использования налоговых льгот в отечественной сфере бизнеса, определены приоритеты усиления позитивного влияния системы налогообложения на развитие инвестиционно-инновационной деятельности в Украине.

Ключевые слова: система налогообложения, налоговые льготы, инвестиционные процессы.

Melnyk M.I., Candidate of Econ. Sci., Medynska T.V., Candidate of Econ. Sci.

INFLUENCE OF THE TAX FACTORS ON THE INVESTMENT PROCESSES IN UKRAINE

Conducted a regression analysis of the impact of tax factors on the activation of investment processes in Ukraine in 2004-2008, analyzed the possibilities and problems of using tax incentives in the domestic business environment, priorities the positive impact of taxation on development investment and innovation activity in Ukraine.

Keywords: tax system, tax incentives, investment processes.